

A mi kis köztársaságunk

Egy készülő regényből

Sohasem tudtuk meg, hogyan került közénk Najmán. Egyszerre csak itt volt. A városháza kapuján jött ki Mátraival. A bal kezével hadonászott, gesztikulált, miközben a jobb kezével belekarolt Mátraiba, és ettől egy szempillantás alatt fontos emberré változott. A vak is láthatta, hogy Mátra-
rai mostantól Najmán tanácsaira hallgat, vagyis Najmán mátol fogva élet és halál ura ezen a területen, a mi kis köztársaságunkban.

Sőt meglehet, hogy már tegnap is élet és halál ura volt, csak mi nem vettük észre, és hogy a mi területünknel messzebbre is elér a keze. Talán a megyeszékhelyig, talán Belgrádig, talán Moszkváig is.

A különböző változatok közül, amelyeket hallottunk róla, az hangzott a leghihetőbben, hogy Najmán valahol Erdély déli részén vagy a Bánságban, talán Temesvárott vészelté át az úgynevezett „nehéz időket”, amelyek nálunk október első hetéig tartottak, és amikor az egykori magyar állam intézményrendszere megszűnt, vagyis már nem jelentett számára közvetlen életveszélyt, akkor érkezett a mi területünkre, és csak azért nem figyeltünk fel rá azonnal, mert a bevonuló Vörös Hadsereg még nála is nagyobb feltűnést keltett.

Kevésbé valószínű, de nincs teljesen kizárva, hogy Temesvárról, ahol már keresték, átszökött Zrenjaninba, régi nevén Nagybecskerekre, majd ezt követően a jugoszláv partizánok soraiban tevékenykedett, és az ő megbízásukból vette fel a kapcsolatot Mátraival, akivel még Argentínában ismerkedett meg, vagy talán ennél is régebből, Törökországból ered az ismeretség, ahol Mátra-
rai egy tengerparti kisvárosban szállodát vagy vendégfogadót üzemeltetett.

Olyasmit is hallottunk, hogy Najmán egy különleges gyűjtőtáborból jött vissza, ezt azonban egy pillanatig sem hisszük el, már csak azért sem, mert a különleges gyűjtőtáborokból nem szokás visszajönni. A mi polgár-

társaink közül, akiket május végén vittek el, mostanáig egyet sem láttunk viszont, és van egy olyan érzésem, egy igen határozott érzés, hogy nem is fogunk találkozni velük soha többé. Vannak pillanatok, amikor meg vagyunk győződve róla: egykori polgártársainknak annyira jó dolguk van azon a helyen, ahová kerültek, hogy látogatóba sem kíváncsoznak haza, ami annak a jele, hogy elfeledkeztek rólunk. Ez némileg elszomorító.

Annak viszont örülünk, hogy Najmán, aki most élet és halál ura, nem a mieink közül való, mert akkor mindenféle kicsinyes követeléseket támasztana. Hol egy rózsafa intarziás komódot, hol egy ezüsttálcát, hol egy nyakláncot kérne számon rajtunk azzal a szánalmas indoklással, hogy ezek a tárgyak és egyebek is, köztük egy jó állapotban levő szőrmebunda, eredetileg az ő tulajdonában álltak. Ha Najmán a mieink közül való volna, és alig érthető módon itt lenne köztünk, nem szívesen nyugodna bele abba a megmásíthatatlan ténybe, hogy bizonyos történelmi pillanatokban cseppfolyóssá válnak a tulajdonviszonyok. Gróf Oppenheim igazi nagyúr volt, vagy még most is az, mégis nem egészen egy nap alatt széthordták az ormóférgesi kastélyt a saját uradalmi cselédei. Vegye vissza jogos tulajdonát, ha tudja.

Najmának viszont nincs mit visszakövetelnie. Nincs neki semmije, és ahogy elnézem, nem is volt. Azaz, hogy pontosabb legyen, van egy aktatászkája, és van az öltözék, amit visel. Most ő viseli, de például a kalapján és a kabátján meglátszik, hogy valaha más ember viselte. Ez megnyugtat bennünket. Elhisszük, hogy Najmának elvei vannak, de látjuk, hogy azért ő is ráfanyalodik vagy az ószeresre, vagy a hullarablásra. Gyökértelesen jövevény, de valahol a szíve mélyén egy kicsit mégiscsak a mi kutyánk kölyke.

*

Aki el akarja képzelni városunkat azokban az őszi napokban, amikor bekövetkeztek az elmondásra váró események, az tartsa szem előtt, hogy a legtöbb épület ablakai ki vannak törve, és a földre süttöt szemet szinte a szó szoros értelmében felsértik, megsebzik az üvegszilánkok. A főutcát középen kettéválasztó vágányon olyan vastagon áll az üvegtörmelék, hogy messziről úgy fest, mintha a sínpár kristálycukorral volna beszórtva, és ez volna az oka annak, hogy nem járnak a vonatok, nem pedig az, hogy összedőlt a vasútállomás, és levegőbe repült a hőmpolykeresztúri vasúti híd.

Ha egy pillanatig elfeledkezünk szegyenérzésünkről, amelyet magunknak sem tudunk megmagyarázni, és fölemeljük tekintetünket a földről, azt is láthatjuk, hogy a házak piros cserépfedelét itt is, amott is megbontotta egy nemrég elzúgott szélvihar vagy egy mesebeli óriás fuvallata, a szürke

palatetőket pedig az öklével zúzta be ugyanez az óriás, aki cukrozva eszi a vasúti síneket.

Ha pedig ennél is magasabbra, a képzeletbeli óriás feje búbjáig tekintünk, azt vehetjük észre, hogy a református templom tornya ugyanúgy mutat az ég felé, mint építése óta bármely közönséges vagy jeles napon, ezzel szemben a római katolikus templom toronysüvege nincs a helyén. És ezzel a megállapítással a tekintet már vissza is fordulhat a föld felé, ahol a toronysüveg hever. Az a kevés járókelő, aki ezekben a napokban kimerészkedik az utcára, riadtan kerülgeti a toronygombtól különvált keresztet, amely félig-meddig elmerült az őszi sárban és a háborús törmelékben. Városunkban és környékén a katolikusok emberemlékezet óta elenyésző kisebbségben vannak, és most, miután a magasból a földre bukott, egyszerre csak ijesztően nagyra látszik a katolikusok keresztje. Mellette lótetem fekszik a sárban. Fölfelé néző oldalán a gerincről, a lapockáról és a combról valakik sietősen lefaragták a húst. A ló másik oldalához már nem férhettek hozzá.

Csak az a kár, hogy a nagytiszteletű úr, vagyis a református lelkész nincs itt köztünk. Ne szépítgessük: elmenekült. Magára hagyta a népes gyülekezetet. Ki tudja, merre jár, meddig jutott. A plébános állítólag itt van a közelben. Úgy hallottuk, hogy a határban rejtőzködik, az egyik tanyán, de egyelőre nem érzi magát biztonságban, nem mer előjönni. Ebben talán az is közrejátszik, hogy a hatalomátvételnél Mátrai kijelentette: Istennek nincs helye a mi kis köztársaságunkban; Istennek nem állítunk ki tartózkodási engedélyt, de még átutazó vízumot sem.

*

A mérleg másik serpenyőjébe az a szívderítő tény helyezhető, hogy a legtöbb épületnek állnak a falai. A főutcán egyetlen összeomlott házát látunk, Patócsék és Dékányék házát, amelynek utcai frontja, amikor a ház még állt, kissé előreugrott a szomszédos házak közül, és amely maga alá temette Patócsékat és Dékányékat, amikor a városunkat védő német páncélos ezred szabályszerű visszavonulása közben egy Tiger harckocsi, akár véletlenül, akár büntetésből, oldalról nekirohant az utcai frontnak, és elsodorta.

A vasútállomás, mely a németek távozása után egy nappal történt légitámadás folyamán rogyott össze, Rovarik állomásfőnököt temette maga alá, de Rovarik akkor már halott volt.

A református gimnázium hátsó udvarában, melyet a Megértés utca felől lehet megközelíteni, egy téglalap alakú területen olyan látszatot kelt a nedves, agyagos föld, mintha megbolygatták volna. Felpúposodik, pedig

szemlátomást letaposták, és a bakancsnyomok ellenére vakondtúráshoz hasonlít. Október negyedikén hajnalban állítólag mozgott is egy kicsit, mintha egy óriási vakond készült volna előbújni a föld alól, de aztán mégsem bújt elő. Most már nem is mozog.

És ha már a két keresztény templomról szó esett, akkor jegyezzük meg, hogy a zsinagógával sincsen semmi baj. Még az ablakai sincsenek betörve, az ablaknyílások ugyanis be vannak szögezve deszkával, a bejáratot pedig éppenséggel befalazták. A Széchenyiről, Eötvösről, Deákról és más nagy bölcseinkről elnevezett utcákban itt is, amott is arról tanúskodik a beszögezett ajtók, ablakok deszkáira festett hatágú, sárga csillag, hogy városunk területén kevés idővel ezelőtt még szigorú rend uralkodott. Amikor pedig Mátrai arra utasította vélhetőleg ugyanazokat a szorgalmas, ügyes kezeket, melyek előzőleg felhordták a csillagot a gyalulatlan, szálkás égboltimitációra, hogy fessék egyöntetűen feketére azokat a deszkákat, és hogy mire ő, Mátrai, aki most a lótetemek és egyéb holttestek elföldelését, valamint a törmelék eltakarítását fogja ellenőrizni, visszajön, egyet se lásson a megbélyegző jelekből, akkor az is világosan érezhető volt, hogy nemsokára ismét szigorú rend fogja irányítani a dolgok menetét. Minden ízében másféle rend, mint a korábbi volt, de nem kevésbé szigorú.

Najmán később úgy fogalmazott, hogy a szigorúnak annyiban van létjogosultsága, amennyiben a megszilárduló rend tartalmazza a szabadságot is. „Minél szilárdabbak a rend keretei, annál több szabadságot biztosíthatunk azokon belül” – fejtette ki a harminctagú Hömpölyzugi Nemzeti Bizottság előtt. Kár, hogy ennek a nagy horderejű gondolatnak a Nemzeti Bizottság tagjai – kubikosok, iparosok és mezőgazdasági munkások – nem tudtak a nyomába szegődni, legalábbis nem azonnal, és amikor már úgyahogy, még akkor sem következetesen. Különbösen is, a Nemzeti Bizottság majd csak novemberben fog megalakulni, a szűkebb körű és nagyobb hatalmú Végrehajtó Tanács létrejötte után, amikor a szigor és a szabadság dialektikája már a gyakorlatban is érvényesül.

*

Október másodikán, amikor már folyamatosan hallatszott a tűzéség, elhagyta városunkat a polgármester, a főszolgabíró és a jegyző; vitték családjukat és fontosabb munkatársaikat is. Külön teherautón távozott a csendőrség teljes személyi állománya. Követte őket a tisztiorvos, a református lelkész, a leventeparancsnok, a földhitelintézet elnöke, a postaigazgató, valamint az „aladárok”, a nemrég árszabályozott intézmények és létesítmények, a gyógyszerár, a vasáru-nagykereskedés, a mozi, a téglagyár, a seprűgyártó üzem, a sörfőzde és a gőzmalom új tulajdonosai.

Ahogy a kis patak belevegyül és belevész a folyam víztömegébe, úgy tűntek el az idevalósiak a városunkon átzúduló menekültáradatban, a sokféle idegen menekülő között. Jöttek bivaly vontatta, cammogó szekéren, ingerülten túlkölő személygépkocsiban, lóháton, kerékpáron, de a legtöbben a két lábukon. Istáptoltak csecsemőt, aggastyánt, várandós asszonyt, tagolatlanul ordítózó elmebeteget, levegő után kapkodó szívbjajost. Cipeltek tarisznyát, hátizsákot, oldaltáskát, koffert, szatyrot, cekkert, málhát. Toltak talicskát, húztak görgős poggyászt. Eldobáltak szivarvéget, csirkecsontot, alma- és kukoricacsutkát, üres konzervdobozt, nemesi oklevelet, véres vattacsomót, nem olvasásra használt újságpapírt és más efféléket. Tüzet kértek, vizet kértek, türelmet és elnézést kértek.

Volt, aki fényképalbumot szorongatott a kezében, másvalaki a gyerekkori hintalovához és jókora sárgaréz trombitájához ragaszkodott. Egy idősebb asszony üres befőttesüvegeket hurcolt magával, abban a meggyőződésben, hogy azokra majd okvetlenül szüksége lesz. Már is kimerültek voltak, pedig még csak most indultak el, és már is áldozatnak érezték magukat, pedig még nem történt velük semmi.

És közben szemerkélt az eső.

Aztán abbamaradt a menekültáradat. Mintha elvágták volna. Vagy mintha egy szívíg ható hang azt súgta volna: „Aki bújt, aki nem: megyek!”

Ekkor szánta rá magát a menekülésre, utolsóként a civilek közül, gróf Oppenheim Amadé. Nagyszabású, pompás menekülés volt az övé, egyszerre akció és passió; igazi individuális életeseemény, még akkor is – vagy annál inkább –, ha az ő menekülése további harminc–negyven személy menekülésszerű távozását vonta maga után. Ő is vitte magával szűkebb és tágabb családját: vér szerinti hozzátartozóin kívül a tisztartót, az uradalmi ügyészt, a kasznárt, a könyvelőt, a főlovászmestert, a szakácsot, a pincefelügyelőt, a gépészt, a háziorvost, a káplánt, valamint két parádés kocsist, három sofőrt és négy-öt szobalányt.

A család története két és fél évszázadon át összefonódott a Hömpölyzug történetével. Gróf Oppenheim Antal, aki többszörösen kitüntette magát a pfalzi háborúban, közvetlenül a törökök kiűzése után kapott birtoktesteket a megyében. Ő alapította a megye déli peremén Antalfalvát és Nyitnikéket, de aztán a család, mely három emberöltő alatt teljesen magyarrá vált, felhagyott a falvak telepítésével, és inkább latifundiumok kialakítására törekedett. Erre különösen jó alkalom nyílt a kiegyezést követő időszakban, amikor megkezdődött a Hömpölyzug nagy kiterjedésű mocsarainak lecsapolása.

A húsz éven át szebbnél szebb eredményeket felmutató Hömpölymelléki Árvízmentesítő Társulatnak gróf Oppenheim Gyula volt az alapí-

tója, és egy nagyobb összegű kölcsönrel ő tette lehetővé 1879-ben, közvetlenül a Szegedet sújtó katasztrófa után a Hömpöly-melléki Árvízvédelmi Tartalék-Alap létrehozását. Városunk akkori vezetői sajnos félvállról vették a folyószabályozások ügyét, és nem törődtek a várható következményekkel. A város nem vett részt a társulat munkájában, és nem járult hozzá a költségekhez. Így az Oppenheimek finanszírozták nemcsak a lecsapolási munkálatokat, hanem a Kecsegés folyó kanyarulatainak átmetszését is. Ennek eredményeképpen a víz uralma alól felszabaduló jó minőségű földek az Oppenheimek tulajdonába kerültek, akik ebből az immár összefüggő, nagy területből megbízható szakembereik segítségével mintagazdaságot létesítettek.

Városunk húsz év elteltével arra eszmélt, hogy körülveszi, átkarolja és megfojtja az Oppenheim-uradalom. A századfordulóig tizenkétezer katasztrális holdra nőtt az uradalom területe, míg a városnak és a benne élő földműveseknek összesen ezerötyszáz hold állt rendelkezésére, melyet szántóföldnek és legelőnek használhattak. A grófi család egyik alapelve az volt, hogy földjükből nem adnak el, legfeljebb bérbe adnak; a másik pedig az volt, hogy bérbeadás esetén a nagybérlőket részesítik előnyben. Haszonbérleti szerződést csakis olyan vállalkozóval kötöttek, aki egyszerre legalább nyolcvan–száz holdnyi birtokrészt volt képes átvenni, és előre kifizette az éves bérleti díj felét. Kisbérlőkkel, két-három holdat igénylő árendásokkal szóba sem álltak.

Így érthető, hogy a városunkban élő földműves családok lassan, de biztosan elszegényedtek. Önálló gazdaságukból egyre kevésbé tudtak megélni. A századforduló után született nemzedék már belenőtt a nyomorúságba. Az elsőszülött fiú otthon küszködött, a többiek vagy elvándoroltak, vagy beálltak az uradalomba cselédnek, már akit felfogadtak. A többséget ugyanis nem fogadták fel. Állandó cselédnek lenni, akit évről évre szerződtetnek, bizalmi munkaviszony és biztos kenyér volt. Aki nem kellett grófi cselédnek, az elmehetett béresnek valamelyik módosabb gazdához. Aki nem kellett béresnek, az lehetett napszámos. Aki nem kellett napszámosnak, az a templom előtt koldulhatott. Aki nem kapott a várostól koldulási bárcát, az kapuról kapura settenkedve kéregethetett. Vagy lophatott, amíg a csendőrök el nem vették tőle a kedvét. Akkor még mindig felakaszthatta magát.

A külön kasztként élő kubikosoknak sem volt már olyan jó dolguk, mint apáiknak a földmozgatás aranykorában, amikor ki sem tették a lábukat a Hömpölyzugból, mégis bőven volt munkájuk, és gond nélkül, könnyen éltek, mert jól megfizették őket. Igaz, hogy a kora tavasztól késő őszig tartó ásás, talicskázás kimerítő volt, meggörbítette csontjaikat, de te-

len kosárfonás közben pihenhettek; húst ettek, bort ittak. Aztán elfogyott a környéken a kubikosmunka: az utóbbi tizenöt-húsz évben egyre többször kényszerültek a bandák Pestig vagy még tovább utazni, hogy keresethez jussanak, és az a kereset is évről évre gyérült, vékonyodott. Rendszeresen hazajártak idénymunkákra, ha kellett Pestről, ha kellett, Szombathelyről. A nyáron is itthon voltak, részt vettek az aratásban és a cséplésben, mostanra pedig szintén hazajöttek, mert arra számítottak, hogy ők fogják letörni az uradalom kukoricáját, és a munkabéreként kapott kukoricával malacot nevelhetnek.

Csakhogy a kukoricatörésre az események alakulása miatt nem kerül sor, és az a Pest környéki föld alatti szerelőcsarnok, melynek építésénél utoljára dolgoztak, most már a hömpölyzugi kubikosok nélkül épül fel, ha egyáltalán felépül.

*

Aztán elmentek a német és a magyar alakulatok is. Hömpölyzugot harc nélkül feladták. Levették rólunk a kezüket. Más, fontosabb tájak és települések védelmére készülődtek maradék erejükkel.

A németek, miután berakodtak az útra készen álló vasúti szerelvénybe, még gyorsan agyonlőtték Rovarikot, az állomásfőnököt. Mintha előre látták volna, hogy az állomás néhány óra múlva úgymeg semmivé, így tehát állomásfőnökre nincs többé szükség.

Rovariknak egyrészt a nyelvek közti különbség, másrészt a nyelvrokonság miatt kellett meghalnia. Nem tudott németül, ezért képtelen volt elmagyarázni, hogy nem oroszul, hanem egy másik szláv nyelven, szlovákul beszélt a telefonba, amikor rányitották az ajtót. Azt is el kellett volna magyaráznia, hogy a megye túlsó szélén, ahol ő, Rovarik született és nevelkedett, nagyobb részben szlovákok élnek, akiknek őseit gróf Oppenheim Frigyes telepítette közénk Liptó megyéből a tizennyolcadik század közepén, és hogy ő, Rovarik ezen a nyelven érintkezik a sógorával, tudniillik mindkettejüknek ez az anyanyelvük, és hogy nálunk ez gyakori, megszokott jelenség, hogy tudniillik a mi kis szlovákjaink szlovákul beszélnek egymással, noha magyarul is beszélhetnének. Ezek után pedig azt is elmagyarázhatta volna, hogy a sógorának reggel fia született, és azért hívta fel őt, Rovarikot az imént, hogy tudassa vele az örömhírt. Másképpen fogalmazva, az imént félbeszakított beszélgetésnek semmilyen katonai vagy politikai vonatkozása nem volt. Ez volt az, amit Rovarik szeretett volna, de nem tudott német szövetségeseink értésére adni.

Ezzel szemben Csertő, a forgalmista, aki sem tavaly, sem idén nem kapott fizetésemelést, meg tudott szólalni a svábok és labancok nyelvén, és

elmagyarázta nekik, hogy Rovarik oroszul beszél, ha pedig így tesz, akkor nyilván hadititkokat közöl az oroszokkal. Most árulta el nekik az indulni készülő német szerelvény összetételét és útirányát. Rovarik szláv csengésű, örömteli szavai végképp igazolták a németek gyanúját. Még örül is a gazember, hogy előretörnek az oroszok. No megállj csak, mindjárt elveszünk a jókedvedet!

Később, az oroszok bevonulásakor, mindennapossá váltak a nyelvi félreértésekből adódó kellemetlenségek. Ha egy férfi németül szólalt meg, ráfogták, hogy német, még hozzá civil ruhában bujkáló német katona. Ha oroszul szólalt meg, ráfogták, hogy spion. Ha azzal védekezett, hogy annak idején hadifogoly volt, és úgy tanulta meg a nyelvet, ráfogták, hogy a polgárháborúban a fehérek oldalán harcolt. Ha nem szólalt meg semmilyen nyelven, ráfogták, hogy hallgatásával beismeri mindazt, amivel még csak ezután fogják gyanúsítani.

Miután Rovarikot kirángatták az irodájából, és az első osztályú váróteremben agyonlőtték, a németek felszálltak a szerelvényre, és eltűntek a Suttogó-kerti jegenyefák mögött. És még jóformán el sem oszlott a mozdony füstje, amikor olyasféle dörrenés hallatszott a Hömpöly felől, mint amikor a kőbányában robbantanak. Pedig a mi vidékünkön nincs kőbánya, mert hiszen kő sincs.

Nem is kőbánya volt az, hanem a hömpölykeresztúri vasúti híd. A következő dörrenés a kecszegépusztai közúti hidat juttatta eszünkbe, amely eddig megvolt, mostantól pedig nincs többé. A harmadik, utolsó dörrenés az örvényesdaróci gyaloghídról küldött gyászjelentésként volt értelmezhető.

Ezt az utolsó dörrenést a hajnali órákban hallottuk, amikor tőlünk északra is, délre is éppen szünetelt a tűzharc. Előtte az éjszakai sötétben ismeretlen fegyveresek jelentek meg városunk főutcáján, majd az őrizetükben levő ugyancsak ismeretlen személyekkel együtt bekanyarodtak a Megértés utcába, ahol a református gimnázium hátsó udvarán ismeretlen létszámú foglyaikkal roham munkában kiásatták azt a három méter hosszú, két méter széles, kilencven centiméter mély gödört, amelynek térfogatát éppoly könnyű kiszámítani, mint azt, hogy egy ekkora gödörben hány lesóványodott emberi test férhet el. Az erre vonatkozó kalkulációt igazolta az éjszakai homályban leadott lövések száma, mely a kubikosoktól éjfél után elkobzott vagy kölcsönként ásók számát csak kevéssel haladta meg.

Ez volt az utolsó harci cselekmény, amelyet a Magyar Királyság fegyveres erői végrehajtottak városunkban. Ez volt a magyar állam utolsó megnyilvánulása a fennhatósága alá tartozó állampolgárokkal szemben. Utána már csak az örvényesdaróci robbantás következett.

Mátraít a legkevésbé sem ejtette kétségbe az a tény, hogy el vagyunk vágva a külvilágtól. Kijelentette: úgy jártunk ezzel, mint az egyszeri bantu néger, amikor szilánkokra tört az agyagbálványa, melyhez egy életen át imádkozott, és aranyat talált a belsejében. A mi bálványunk a civilizáció volt, aranyunk pedig a függetlenség!

Ezt a kijelentést a kubikosok, az iparosok és az agrárproletárok nem értették egészen pontosan. Ők csak annyit fogtak fel az új helyzetből, hogy mostantól nem ballaghatnak át a túlparti községekbe, Kecsegladányba és Varsafokra, ahol vasárnaponként emlékezetre méltó verekedések zajlottak az italmérés előtt. Az már nem jutott el a tudatukig, hogy akkor viszont mások sem jöhetnek át hozzánk. Nem vesszük el azt, amit másoknak juttatott a sors, de ők sem vehetik el tőlünk, amit mi kaptunk és szereztünk. Nem szólunk bele mások ügyeibe, de mások sem parancsolnak nekünk a túlsó partról.

Az is igaz persze, hogy Mátraiban akkor támadt fel ez a nagyfokú önértzet, amikor már biztos volt benne, hogy elnyerte az orosz katonai parancsnok jóindulatát. Ahhoz, hogy ezt elnyerhesse, a jóindulat forrásának be kellett vonulnia városunkba, és az alárendelt katonákkal együtt be kellett költöznie a polgármester üresen hagyott főtéri házába. Ahhoz, hogy erre sor kerülhessen, a 2. Ukrán Front 18. harckocsizó hadtestéhez tartozó felderítő alakulatnak ki kellett tűznie a városházára a vörös zászlót, vagyis városunknak és vele együtt az egész Hömpölyzugnak egyetlen puskalövés nélkül el kellett esnie, illetve, kevésbé megszokott kifejezéssel szólva, fel kellett szabadulnia.

*

A városparancsnok neve Polkovnyik elvtárs. Aki bármilyen okból idegenkedik a proletárdiktatúrára emlékeztető megnevezéstől, szólíthatja úrnak is.

Első intézkedése az volt, hogy elrendelte a német és magyar eredetű fegyverek összegyűjtését, illetve beszolgáltatását, beleértve a vadászpuskákat és a házi használatra tartott revolvereket is. Ám arról értesült, hogy ez már megtörtént: Mátrai tíz kubikkal és tizenöt agrárproletárral összeszedte a határban eldobált fegyvereket, és két öccsével, Fodrász-Mátraival és Fényképész-Mátraival őrizteti őket. Szintén ők őrzik a beszolgáltatott revolvereket és vadászpuskákat, miután Mátrai kidoboltatta Levelessel, a kézbesítővel, hogy a lakosság az ilyen jellegű tárgyakat példásan szigorú büntetés terhe mellett huszonnégyszer órán belül adja le a Tudásszomj utcai állami elemi népiskolában, ahol elismerést kapnak érte. Leveles mindig is

összetévesztette az elismervényt az elismeréssel, és talán ezért volt alapjában véve boldog ember.

Polkovnyik megtekintette a Tudásszomj utcai hadianyag-lerakatot, és az ő mélabús csengésű nyelvén ugyanazt mondta, amit Isten a teremtés első napjaiban: „Jól van.” Tudomásul vette, hogy Mátrai mindkét öccse puskával őrködik, mert hiszen fegyvert fegyveresen kell őrizni. Nem sokkal később engedélyezte, hogy Mátrai a lakosság megbízhatónak ítélt elemeiből harmincfőnyi polgárőrséget szervezzon, sőt az ellen sem volt kifogása, hogy az új polgárőrség tagjai a Tudásszomj utcai készletből puskához vagy pisztolyhoz jussanak.

Ezzel kezdetét vette egy barátságna csak fenntartásokkal nevezhető, de minden szempontból kiemelten értékes katonai és politikai együttműködés.

Egy pillanatig sem tévesztem szem elől, hogy városunkban Polkovnyik elvtárs a teljes szovjet hadsereget képviseli, és ezáltal ő testesíti meg a szovjet államot, a szovjet népet is. Roppant felelősség nehezedik rám, amikor el kell döntenem, milyen személyiségnek állítom be. Úgy írjam-e le, mint keményvonalas pártfunkcionáriust, aki broszúrákból tájékozódik, vagy mint kapzsi barbárt, aki a legyőzött idegen civilizáció értékeit egyszerre akarja megsemmisíteni és megkaparintani? Mint parancsokat betartó és betartató katonát vagy mint egyenruhába bújtatott értelmiségit, aki lelke mélyén, ha titkolja is, néha még felidézi hajdani érzelmős humanizmusa roncsait? Mint egykori fegyencet, akit egy sarkvidéki ércbányából küldtek a frontra, melyet előbbi helyéhez képest szanatóriumnak, sőt jutalomutazásnak tekint, vagy mint egy világbirodalom önérzetes alattvalóját, akinek minden győzelem személyes diadalünnepe? Mint vértől és tüztől hol megittasult, hol pedig eltompult alkoholistát vagy mint hivatásos forradalmárt, akiben vasbetonnál szilárdabb annak hite, hogy a múltat végképp el kell törölni? Mint olyan férfit, akinek otthonát lerombolta, családját meggyilkolta az ellenség, és minden tettével a bosszúállás műveit alkotja meg, vagy mint olyat, aki a gazda szemével nézi a gondjaira bízott körletet?

Jellemezzem őt azzal a később elharapódzó kifejezéssel, hogy „egyszerű szovjet ember”?

Azt hiszem, sokat mond róla az a tény, hogy parancsnoksága alatt az oroszok részéről nem érte atrocitás városunkat.

Azokról a rémhírekről, melyeket az egész megyében suttoztak, és amelyek utóbb sorra igaznak bizonyultak, mi még csak nem is hallottunk. Mátrai elvágatott minden telefonvezetéket, begyűjtötte a távbeszélő- és rádiókészülékeket, megakadályozta minden újság és egyéb sajtótermék behozatalát, és eleinte csak cenzúrázta a külvilággal folytatott levelezést, de

miután ez túl sok idejét és figyelmét emésztette fel, egyszerűbbnek látta az egész postai forgalmat úgy, ahogy volt, betiltani.

Így tehát a mi városunkban az oroszok részéről nem történt az égvilágon semmi.

Történt ugyan, hogy Bordányhoz, az állatorvoshoz hívatlan vendégek érkeztek, amennyiben legázolta a léckerítést, és a virágágyásokon át odafarolt a házához egy teherautó, majd a platóról leugráló csillagosok, katonák percek alatt mindent, ami a házban mozdítható volt, fölrakodtak, és a teherautó a bútorral, a szőnyegekkel, a porcelánnal meg a faliórával már el is indult előre, amikor a vezetőfülkében helyet foglaló ázsiai arcú ismeretlen tiszt a visszapillantó tükörből észrevette, hogy Bordány egy kezébe kerülő széndarabbal vagy ácsceruzával felírja a rendszámot a ház falára, mire a teherautó megállt, visszahátrált, és Bordányt akkora lendülettel, olyan hatalmas erővel préselte a falhoz, hogy a felirat olvashatatlanná vált. Ez történt, de nem nálunk, hanem városunktól tizenkét kilométerrel délnyugatra, Ridegszálláson.

Az is történt, hogy tanítás után kopogtatás nélkül léptek be az iskola ajtaján csillagosok, katonák, és egymást váltva közöszölte Nagy Izabella tanítónővel mindaddig, amíg egyikük kezében el nem sült a fiatal tanítónő halántékához szorított pisztoly, majd rálóttek az ablakon kiugró Kovács Mária tanítónőre is, aki aztán életben maradt, de mindmáig sántít. Ez is történt, de ez sem nálunk, hanem tőlünk húsz kilométerrel északra, Prodányban.

Meg az is történt, hogy Kökényháton, miután bevonultak a csillagosok, katonák, egy német egység a hátukba került, és tüzelni kezdett rájuk, ők pedig büntetésből felsorakoztatták és megtizedelték a helyi polgári lakosságot, majd három nappal később Csüllög angol úri szabó tizenhét éves fiát ismeretlen okból egy füves helyre kísérték, ahol felszólították, hogy eredjen futásnak, és vagy azért, mert nem fogadott szót, vagy azért, mert szót fogadott, hátulról leterítették egy rövid sorozattal. Ez sem nálunk történt, hanem egy olyan községben, tőlünk tizenhat kilométerrel keletre, ahol súlyos harcok voltak nagy emberveszteséggel, nálunk pedig az oroszok nem ütköztek fegyveres ellenállásba.

Továbbá az is történt, hogy Kundera plébánost, aki szembeszállt a templomot fosztogató csillagosokkal, katonákkal, azok előbb szitává lőtték, majd összetörték a csontjait, és a mellkasából kitepték a szívét, melyet a templom kapuja előtt, ahol az oltárterítőkkel együtt elégették a petróleummal meglocsolt egyházi anyakönyvet is, mindenki szeme láttára csizmasarokkal megtapostak. Ez sem nálunk történt, hanem tőlünk huszonegy kilométerrel délnyugatra, Mindegymezején.

Ezenkívül az is történt, hogy az egyik falut erőszakkal kiürítették és katonai bázissá építették át csillagosok, katonák, és a lakosság egyik része mehetett, amerre látott, másik része pedig a falu mellett kialakított repülőter betonozását végezte mindaddig, amíg el nem szállították őket ismeretlen helyre, ahol előre nem látható ideig fognak tartózkodni. Ez egy Göbzi nevű faluval történt, márpedig a mi városunk helyben található, nem pedig tőlünk tizenkilenc kilométerrel északnyugatra, és a mi városunk nem falu, hanem város, vagy legalábbis nagyközség.

Valamint még az is történt, hogy Holberg, az órásmester nem akarta odaadni a táskáját az arra igényt mutató csillagosoknak, katonáknak, aminek következményeképpen oda kellett adnia a briliánsgyűrűjét is, amelyet viszont nem tudtak lehúzni az ujjáról, annyira belenőtt, így viszont Holbergnek a gyűrűvel együtt az ujjától is el kellett búcsúznia, ráadásul pedig a szülőfalujától is, mert ez sem városunkban, hanem tőlünk harminchárom kilométerrel délre, Antalfalván történt, melyet az Oppenheim grófok annak idején württenbergi svábokkal telepítettek be, akiknek lezármazottait, köztük a bekötött kezű Holberget, most terelik szögesdrót mögé csillagosok, katonák.

És még hosszan sorolhatnám azokat a népvándorlásra vagy tatárjárásra emlékeztető rendkívüli eseményeket, melyek hősei, aktív szereplői csillagosok, katonák, és amelyek, ha megtörténtek is, olyannyira nem itt, a mi városunkban és környékén, hogy még csak hallani sem akarunk róluk.